

TERMINOLOGICKÝ SLOVNÍK K PŘEDMĚTU HOSPODÁŘSKÉ DĚJINY (5HD200)

Slovník vznikl v rámci projektu IRS Inovace didaktických pomůcek k předmětu Hospodářské dějiny 5HD200 č.14/2015, jehož řešitelský tým tvořili členové Katedry hospodářských dějin NF VŠE v Praze.

Je třeba upozornit, že pojmy nejsou vysvětlené vyčerpávajícím způsobem. Jejich výběr a definice odpovídají obsahu a pojetí přednášek úvodního kurzu z hospodářských dějin 5HD200 Hospodářské dějiny. Terminologický slovník je určen především pro studijní a výukové účely výše uvedeného předmětu, nikoli jako univerzální výkladový slovník. Neprošel jazykovou ani redakční úpravou.

1. PŘEDNÁŠKA

Význam hospodářských dějin. Hlavní rysy hospodářství v raném novověku. Vybrané teorie vzniku kapitalismu.

Akumulace kapitálu

– podle filozofa Karla Marxe dochází v průběhu dějin k permanentnímu boji společenskými třídami. Společenské změny jsou spojeny s akumulací kapitálu. Ve středověku byla vládnoucí vrstvou aristokracie (šlechta), která po prohraném třídním boji byla nahrazena buržoazií (kapitalisty), která byla schopná získat rozhodující množství kapitálu a prosadit nový ekonomický systém, kapitalismus. V novověku, kapitalismu, je vládnoucí třídou právě buržoazie. Pro další vývoj je důležitý vztah mezi kapitalisty a dělníky (proletariátem), tento vztah nazývá kapitálem. Podle Marxe dochází k vykořisťování dělníků kapitalisty. Dělníci nezískávají veškerou hodnotu vytvořenou jejich prací, ale část (nadhodnota) připadá kapitalistům ve formě jeho zisku. Rozpor mezi těmito třídami povede k další změně systému z kapitalismu na socialismus (viz 3. přednáška) a v konečné fázi komunismus.

Cenová revoluce

– velmi rychlý růst cen zboží a služeb v Evropě v 16. a 17. století. Byl zapříčiněn dovozem drahých kovů (zlata a stříbra) z Ameriky. Evropské země tyto kovy použily k ražbě dodatečných mincí, což zvyšovalo množství peněz v oběhu a v dlouhodobém horizontu vedlo k poklesu hodnoty peněz a až k několikanásobnému růstu cen.

Feudální ekonomika

– typická pro období středověku, kdy směna typicky ve formě barteru, stejně jako obchod, byla minimální. Z tohoto důvodu také výroba byla určena pro vlastní spotřebu (samozásobitelství), nikoli pro obchod. Peníze a úvěry byly velmi obtížně dostupné, bankovní systém nebyl rozvinutý. Peníze sloužily jako uchovatel hodnoty k teauraci, nikoli pro zprostředkování obchodu. Obchod byl ovládnán majetnou šlechtou, která jej spíše brzdila.

Kapitalismus

– v jeho čisté podobě je pro tento systém organizace hospodářství klíčový trh jako koordinační mechanismus s minimálními zásahy státu. Důležitý je volný pohyb osob, zboží a kapitálu. Systém je založen mimo jiné na soukromém vlastnictví a jeho ochraně, vymahatelnosti soukromého vlastnictví, správném fungování peněz, fungujícím bankovním sektoru. Počátky kapitalismu lze datovat do 16. století.

Kliometrie (cliometrics)

– většinou ztotožňována s novou ekonomickou historií.

Kolonialismus

– systém a rozšiřování nadvlády jednoho národa na území a národ mimo jeho vlastních hranic. Cílem je většinou získání a exploatace nových přírodních, lidských a dalších ekonomických zdrojů pro vlastní hospodářství. Moderní kolonialismus lze datovat od 16. století do poloviny 20. století. V souvislosti se zámořskými objevy v 15. a 16. století se koloniální mocnosti stalo například Španělsko, Portugalsko, Velká Británie či Nizozemí.

Nová ekonomická historie (New Economic History)

– kvantitativní přístup uplatňovaný v hospodářských, popř. sociálních, dějinách, kdy se používají matematické, statistické a ekonometrické techniky v kombinaci ekonomickou teorií a s tradičními přístupy hospodářských dějin. Tato metodologie se aplikuje na vybrané události, etapy hospodářského vývoje. Počátky tohoto moderního přístupu k hospodářským dějinám se datuje do konce 50. let, resp. 60. let 20. století. Mezi hlavní osobnosti patří Douglass C. North, Robert Fogel, Claudia Goldin a další.

Protestantská etika a duch kapitalismu

– dílo z počátku 20. století, v němž jeho autor sociolog Max Weber představil svou teorii vzniku kapitalismu. Na základě analýzy šesti náboženství dospěl k názoru, že kapitalismus se rozvinul v západní kultuře (konkrétně v Nizozemí a Anglii), jelikož to umožňovaly tamější náboženské hodnoty. Protestantskou etikou je míněno odlišné chování protestantů (například ve srovnání s katolíky), u nichž je patrná větší touha po podnikání, ekonomickém úspěchu, zisku. Úspěch v podnikání v očích protestantů znamená požehnání od boha. Protestantství tak v sobě má více ducha kapitalismu, který vede k akumulaci majetku, který je investován do podnikání. V protestantství není zapovězen úvěr, půjčování peněz za úrok, což bylo klíčové pro vznik a další rozvoj raného kapitalismu.

Raně kapitalistická ekonomika

– rozvíjela se zejména v období zámořských objevů. Byla typická větším významem směny s tím, jak rostl vnitřní a zahraniční (zámořský) obchod. Velkou roli měly peníze a úvěry (díky rozvíjejícímu se bankovnímu systému), které byly dostupnější širším vrstvám obyvatelstva. Peníze byly mnohem častěji využívány jako prostředek směny. Rozrůstala se nová třída obchodníků, rozvíjela se města jako centra obchodu. Zemědělská nebo řemeslná výroba byla zčásti určena pro trh.

Tržní hospodářství A a B

– francouzský historik Fernand Braudel vytvořil teorii vzniku kapitalismu, v níž je rozlišoval dva typy hospodářství A a B. Hospodářství A lze zjednodušeně totožnit s feudální ekonomikou, kde směna probíhá přímo mezi výrobcem a spotřebitelem. Peníze jako prostředek směny nemají větší význam, jedná se o spíše o naturální směnu (barter). V hospodářství B je důležitá směna na trhu, kde klíčovou roli má obchodník, který má specifické informace o výrobcích a spotřebitelích. Díky tomu efektivně zprostředkovává směnu mezi nimi. Při směně jsou důležité peníze. Tento systém převládl v 16. století a odpovídá kapitalismu.

Zlatý trojúhelník

– schematické označení obchodních propojení mezi třemi kontinenty – Evropou, Amerikou a Afrikou. Časově lze fungování zlatého trojúhelníku vymezit od 16. do 19. století. Vzájemný obchod mezi kontinenty byl kontrolován evropskými zeměmi, které ovládaly námořní cesty, dopravu zboží a otroků. Z Evropy putovalo na africké pobřeží zejména zboží, za něž Afrika platila drahými kovy a otroky. Z Afriky byly do Severní a Jižní Ameriky dováženi otroci. Amerika sloužila jako naleziště drahých kovů, zdroj nerostných surovin a zemědělských komodit, které byly vyváženy do Evropy, kde byly zpracovány. Evropa zásobovala svými hotovými výrobky Ameriku.